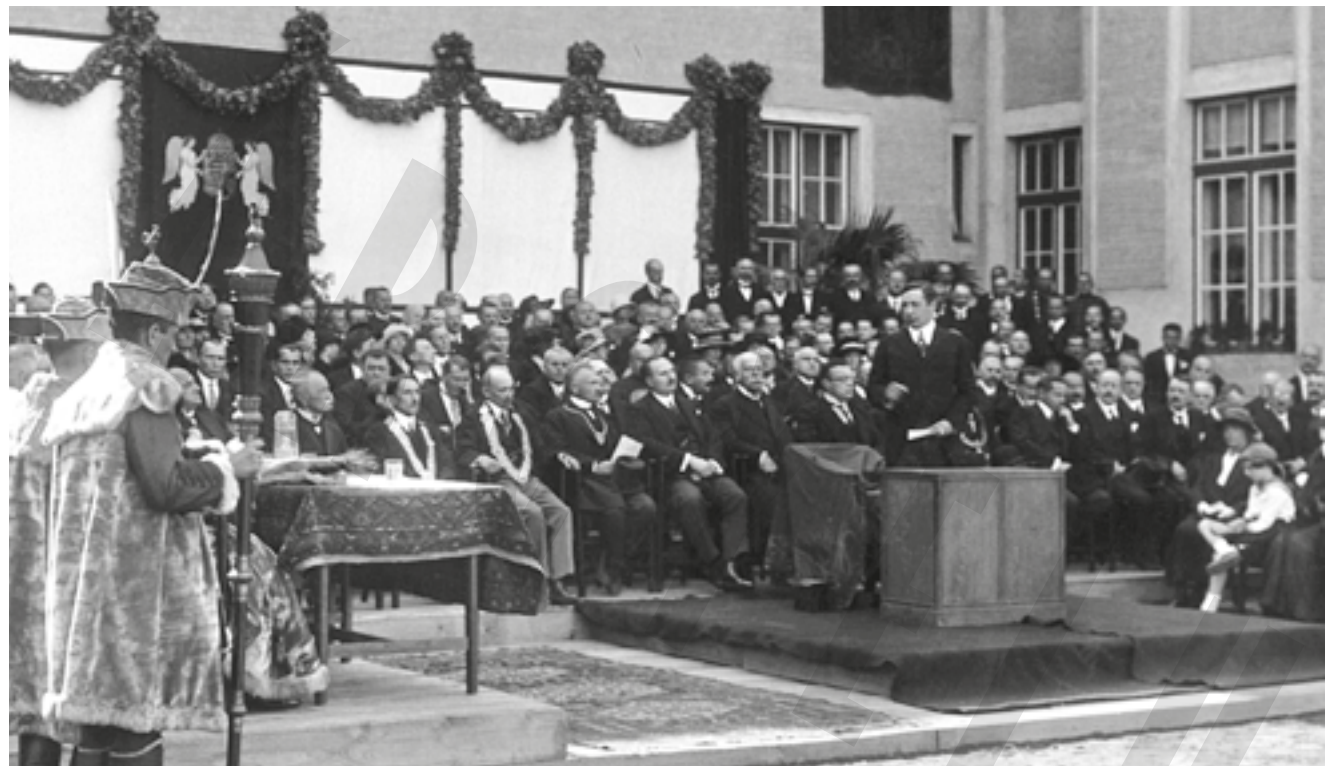

■ „Vasárnap délelőtt avatták fel ünnepélyes keretek, között a Tisza István- tudományegyetem nagyerdei klinika-telepét. Az avatási ünnepségen megjelent Klebelsberg Kuno gróf kultuszminiszter, Petry Pál, Czákó Elemér, Tóth Lajos államtitkárok, Vámosy Zoltán, a budapesti Pázmány Péter tudományegyetem rektora, Bárczy Dezső miniszteri tanácsos, dr. Kuncz Aladár, a közgazdasági egyetem rektora és Heller Farkas a Műegyetem képviselőjében, Verebély Tibor orvosprofesszor, valamint a pécsi és szegedi egyetem képviselői. Az avatási ünnepséggel kapcsolatban tartották meg dr. Tóth Lajos kultuszminiszteri államtitkár honoris causa doktorrá avatását. Ugyanaz alkalommal tették le a Déri Múzeum alapkövét.” (MTI, Hírkiadás, 1923. szeptember 23.)

„A Gondviselés úgy intézte, hogy a debreceni egyetemi telep építkezése is hűségesen osztozzék a magyar nemzet sorsában. A háború előtti évtizedben bámulatos föllendülésen ment át nemzetünk, gyárkémények és közintézmények épültek százával s ennek a lázas munkának közepette kerültek tető alá a debreceni klinikák. De jött a nagy háború s vér- és vagyonvesztéseink következtében lassanként megbénult az alkotó munka. A debreceni építkezések is megállottak. Azután jöttek a botor forradalmak, jött a bolsevizmus és az egész hatalmas terv zátonyra jutottnak

látzott. Végre betelt a mérték, a mi szenvedéseink mértéke s a láthatár szélén egy jobb kor hajnalhasadását látjuk. Ezeknek az első sugaraknak világánál megint megindult a debreceni építkezés s ma Isten segítségével eljutottunk odáig, hogy két klinikát immár átadhatunk rendeltetésének. A nemzeti jó és balsorsnak a debreceni egyetemi építkezéssel való ez az összeforradása ennek az alkotásnak, kulturális értékén túlmenő, szinte történeti jelentőséget ad. És ha egy boldogabb jövő majd visszatekint ezekre a keserves évekre és méri a nemzeti értékeket, akkor nem fogja tudni megtagadni részvétén felül elismerését sem attól, amit a mai szerencsétlen nemzedék páratlanul nehéz körülmények között e helyen alkotott. [...] Mostoha viszonyainkhoz mérten szép eredménnyel folyik az alkotó munka. És ha külföldi barátaink közül sokan és sok jó magyar ember aggodalommal néz nemzeti életünkben egy és más kedvezőtlen jelenséget, tünetet, akkor kérve kérem őket, hogy ne csak az árnyoldalakat nézzék; de nézzenek a debreceni Nagyerdőre, ahol munkás magyar kezek és termékeny magyar elmék: a Korb Flórisok és a Tóth Lajosok olyan klinikai telepet létesítettek, amely becsületére válik a magyar névnek az egész világon. Midőn a két új klinikát rendeltetésének ezennel átadom, azt a fohászszerű kívánságot küldöm az egek urához, hogy váljék javára a magyar tudományosságnak és a szenvedő emberiségnek. Adja az Isten, hogy úgy legyen!” (BCT, 497. és 499., 1923. szeptember 23.)

„váljék javára
a magyar
tudományos-
ságnak és a
szenvető
emberiségnek,
adja az Isten,
hogy úgy legyen!”

Klebelsberg Kuno beszédet mond
a debreceni Belgyógyászati, Sebészeti,
Röntgen Klinikák megnyitásán,
1923. szeptember 23., DEENK

1923: I. tc.
a Magyar Tudományos
Akadémia állami
támogatásáról

■ „Ma folyt le az Erzsébet-tudományegyetem ünnepélyes megnyitása. Az ünnepség délelőtt 10 órakor veni sanctével [a Szentlélek segítségül hívásával] kezdődött, amelyet Hanuy Ferenc prelátuskanonok celebrált fényes papi segédlettel. Mise alatt a pécsi dalárda énekelt. Tizenegy órakor kezdődött az egyetem aulájában az ünnepélyes megnyitó közgyűlés, amelyet a pécsi dalárda a Hiszekegy élénklésével nyitott meg. Kérészy Zoltán dr. múlt évi rektor üdvözölte a kultuszminisztert, mint akinek nevéhez fűződik elsősorban az egyetem Pécssett való elhelyezése.” (MTI, Hírkiadás, 1923. október 14.)

„A magas kultúra keretében játszódtott le az a tevékenységem is, hogy be tudtam fejezni a debreceni klinika telepének három klinikáját, amelyeket legközelebb avatunk fel. Igen kevés költséggel oly helyzetbe hoztuk a pécsi építkezéseket, hogy a pécsi egyetem jogi és filozófiai fakultása egészen, az orvosi fakultásnak pedig két első évfolyama az idén már Pécssett kezdheti meg működését.” (BCT, 385., 1923. augusztus 31.)

Beszéde az egyetem megnyitó ünnepségén: „A világháború közepette, 1916-ban Pozsonyban újból egyetemet alapítottunk s még elevenen él emlékeztünkben, amint az agg Ferenc József képviselőjében az ifjú Albrecht királyi herceg az egyetemet fölavatta³⁰ s ma már csak fájó emlékek azok a tündöklő remények, melyek bennünket akkor, ott betöltöttek. Mert jött az összeomlás

s a második pozsonyi egyetem hontalanná vált s most Pécssett nyer új hajlékot. S mily jellemző nemcsak szerencsétlen korunkra, de az egyéni sors alakulására is, hogy éppen én vezetem be új otthonába a menekült Erzsébet-egyetemet, ki hét évvel ezelőtt, mint államtitkár, még a nagy Magyarországon, számára Pozsonyban megszereztem a primási nyári palotát hatalmas parkjával és telkével, melyeken akkor szabad volt nagy egyetemi városrész építését tervezni. [...] ha nem akarjuk az egész magyar kultúra és az egész magyar politika sorsát egyetlen lapra: Budapestre feltenni, akkor nekünk is gondoskodnunk kell arról, hogy támadjanak a vidéken is a magyar művelődésnek gócpontjai. Az Erzsébet tudományegyetem tanári karát olyan igaz tudományos szellem hatja át, hogy meg vagyok róla győződve, hogy meg fogja alkotni itt a Mecsek alján a magyar Heidelberget.” (BCT, 493–494., 1923. október 14.)

„Midőn az ősz elején az Erzsébet-egyetemet Pécssett új otthonába bevezettem, azt a kívánságomat adtam útravalóul: legyen a magyar Heidelberg a Mecsek alján. Azt hittem, közmegnyugvást fog kelteni, hogy Ferenc József korának ezt az utolsó alkotását életben tudtuk tartani és kedvező környezetbe helyeztük. Pécs éghajlata enyhe, talaja telítve van történeti emlékekkel; az ó-keresztény katakombák, a román dóm, a mecsetek és türbék, a barokk épületek mind arról regélnek, hogy a város minden korban számottevő művelődési gócpont volt, amit lakosságának színvonala is elárul. Annál inkább meglepett, midőn még egyetemi körökből is hangokat hallotunk a vidéki egyetemek ellen.” (BCT, 69–70., 1923. december 27.)

„legyen
a magyar
Heidelberg
a Mecsek alján”

A pécsi Erzsébet Tudományegyetem
ünnepélyes megnyitása,
1923. október 14., PEK Klimó

³⁰ A pozsonyi Tudományegyetemet az 1912: XXXVI. tc. alapján hozták létre. Első tanéve 1914 októberében indult, avató ünnepségére azonban csak 1916. november 19-én, az intézmény névadójának, Erzsébet királynénak a névnapján került sor.

Analfabétizmus alakulása
a 6 éven felüli
népességben %-ban:

1880 58,7

1900 40,7

1920 15,2

1930 9,6

1935 7,0

■ „Az egész állami háztartásra 724 millió pengő van elő-
irányozva az üzemeken kívül. Ebből 111 600 000 pengő a
kultusztárcára esik, és így az emelkedés 14 200 000 pen-
gő. Ezt az összeget még növelik a hasznos beruházások:
a debreceni egyetemi klinikai telepnél 3 250 000 pengő
és a falusi népiskoláknál 4 700 000 pengő. Ezek a szám-
adatok az országban nagy megnyugvást keltettek és azt
hirdetik, hogy a kultuszminisztériumban a nemzeti kul-
túra állandó haladására és fejlesztésére rendkívül nagy
súlyt helyeznek. Különösen jellegzetes vonása ennek a
kölségtetésnek a népiskola-építési akció. 1927 nyaráig
a kultuszminiszter 585 tantermet és ugyanannyi tanítói
lakást épített. Ez az iskolaépítkezés bizonyára éreztetni
fogja hatását a beiskoláztatás terén.” (MTI, Hírkadás, 1926.
március 4.)

„Én ugyan nem szeretek a kultúrpolitikába általá-
nos politikai szempontokat elegyíteni, de annak
megállapításától lehetetlen elzárkóznom, hogy a
politikai demokrácia nem lehet üdvös egy nemzetre akkor, ha
a kultúr-demokrácia nem készíti elő. Csak az olyan nemzetnek
a tömegei dönthetnek öntudatosan sorsukról, amelyeknek
megvan ehhez az intelligenciájuk. [...] Nagy tévedés azt hin-
ni, hogy a demagógiát rendőri eszközökkel le lehet küzdeni,
a ragályos betegségeket sem tudják kordonnal megállítani.
A modern orvosi tudományoknak a védőoltásokat kellett hoz-
ni. A demagógia ellen csak egy szérum van: a kultúra.” (BCT,
365., 1926. március 21.)

„csak az olyan
nemzetnek a
tömegei
dönthetnek
öntudatosan
sorsukról,
amelyeknek
megvan
ehhez az
intelligenciájuk”

„Nekünk olyan nemzedéket kell ma felnevelnünk,
amely húsz év múlva meg fogja állani a versenyt
az akkori más nemzetek generációival. És én kér-
dezem, hogyha a német, az osztrák, vagy a körülöttünk levő
államok népiskolái majd ontják a nyolc osztályon át tanult in-
telligensebb tömegeket, vajon akkor meg fognak-e tudni állani
a magyar dolgozó tömegek a maguk csekélyebb intelligenciá-
jával a tanultabb külföldi nemzetek munkástömegeinek ver-
senyében? Mert óriási illúzió volna azt gondolni, hogy ez csak
kultúrpolitika és iskolai kérdés: ez közgazdasági kérdés, ez
kenyérkérdés, mert ma a mezőgazdaság s az ipar olyan kompli-
kálttá vált, hogy itt az egyes termelési ágak ismereteinek elsajá-
tításához, sőt még a napszámos munkák megfelelő végzéséhez
is megfelelő nagyobb intelligencia kell. Ha majd itt állunk húsz
év múlva műveletlen magyar munkástömegekkel a külföldi
művelt munkástömegekkel való versenyben, akkor a magyar
közgazdaság ebben a versenyben reménytelenül elbukik.”
(BCT, 316–319., 1926. április 25.)

„Az általános titkos választójog cédulákkal szavaz.
Szeretném látni, hogyan lehet szavazólapokkal dolgozni egymil-
lió körül járó analfabéta választónál? Bárki olyan cédulát nyom-
hat ezeknek az analfabétáknak a kezébe, amelyről nem is tudják,
hogy mi áll rajta. A Bethlen-kabinet népiskolái a maguk kultúrde-
mokráciájával a politikai demokráciának pionierjei. De itt meg a
túlságosan konzervatív emberek figyelnek fel. Azt vitatják vagy leg-
alább is azt gondolják, hogy elég a népnek egy picit írni, egy picit
olvasni és egy picit számolni. Többre annak az áldott népnek nincs
is szüksége, sőt ha túl-kultúra révén felfokozzuk igényeit, csak
bajba és anyagi romlásba vesszük. [...] Az orosz kormányférfiak is
úgy okoskodtak, hogy jó lesz az orosz muzsikot, parasztot műve-
letlenségben tartani, akkor nem férhetnek hozzá a nyugat-európai
eszmék, amelyek a békés orosz földművelőt forradalmasítanak.
Ez a politikai számítás katasztrofálisan rosszul ütött ki, mert a

hajlamosságot a forradalomra nem a kultúra adja meg, hanem az
elégedetlenség. A különbség csak az, hogy amíg a művelt népek
forradalmaiban sok az ideális lendület, addig a műveletlen töme-
gek forradalmaiban a brutalitás dominál. A marxizmus eljutott
Oroszországba is, de legprimitívebb formájában, a kommunizmus
alakjában, mert az orosz parasztot a maga primitív egoizmusával
csak úgy lehetett a forradalomnak megnyerni, hogy a nagybirto-
kokat egyszerűen kiosztották közöttük. [...] A motor és a traktor
korában, mikor az agrokémia beleviszi a vegytant a mezőgazda-
sági üzembe, nem sok köszönet lesz az olyan kiscgazda és béres
munkájában, aki nem tud mást, mint egy picit írni, egy picit olvasni
és egy picit számolni. [...] Minél jobban emeljük a tömegek műve-
lődési szintjét, annál magasabb színvonalra kell vinnünk az intelli-
genciát, különben a fokozatbeli különbség mindig kevesebb lesz,
pedig csak erkölcsileg és szellemileg rendkívül kimagasló intelli-

gencia vezetését fogadják el önként a tömegek. Politikai kataszt-
rófa veszedelme nélkül tehát nem emelhetjük a tömegek szellemi
nívóját úgy; hogy ugyanolyan mértékben ne emeljük az intelligen-
cia erkölcsi és szellemi belértékét is.” (NN, 205–210., 1928. március 25.)

„[...] a kultúra, kivált magasabb és legmagasabb
alakjaiban mégis csak üvegházi növény, csak úgy virul-
hat, ha szeretettel ápolják és arannyal öntözik. Amit a háborúról
gyakran emlegetnek, hasonló vagy még nagyobb mértékben áll
a kultúra, különösen a magasabb kultúra ápolására: pénz, pénz
és megint pénz kell hozzá. De éppen ez a pénz hiányzik. Annál
nagyobb gondossággal kell tehát megállapítani a szükségletek
sorrendjét, amelyek közül, sajnos, csak a legégetőbbek teljesít-
hetők. Akinek belátása van, demokratikus korunkban a népmű-
velés szükségleteit állítja első helyre.” (VV, 95–97. 1930. február 18.)

„a kultúra,
kivált
magasabb és
legmagasabb
alakjaiban
mégis csak
üvegházi
növény,
csak úgy
virulhat,
ha szeretettel
ápolják és
arannyal
öntözik”

Kispesti iskolaavatás, 1926., MNM TF

A törökszentmiklósi
tanyai iskola tanterme

A törökszentmiklós - sűrűdülői
tanyai népiskola

Lajosmizsei tanyai
elemi népiskola, homlokzat

Lajosmizsei tanyai
elemi népiskola, hátnézet

Kisújszállási Munkácsy utcai
református elemi iskola

Kisújszállási református
elemi leányiskola

A Berettyóújfalui református
elemi iskola

Kuncsorba, új tanyai iskolája

a Magyar népoktatás című kötetből,
1928., OFI-PKM

1926: VII. tc.
a mezőgazdasági
népesség érdekeit szolgáló
népiskolák létesítéséről és
fenntartásáról

„[...] három ponton nagy a baj. Elsősorban az alföldi tanyákon. Jól tudjuk, hogy még a nagy alföldi városokban is aránylag kicsiny a zártan betelepült városi mag és hogy a népesség túlnyomó része szerte van szórva a tanyákon. Ha a belterületen iskolákat építünk, ez a kérdés megoldva nincsen. Ez az oka annak, hogy 329 tanyai és más kültelki iskolát építettek, amivel a legnagyobb kulturális nyomorúságon segítettünk. Az egész akció öt évre van fölosztva, amely idő alatt az egész alföldi népoktatást teljesen rendbe hozzuk. Nagy volt a baj a főváros környékén is. Budapestet körös-körül az elővárosoknak gyűrűje övezi, amely elővárosok úgyszólván már össze vannak építve a fővárossal, de közigazgatásilag bekebelezve nincsenek. [...] Ezen a területen 247 tanterem épül, tízezerrel jóval több tanköteles számára. Bizonyos, egyes latifundiumok is elhanyagolták az iskolaügyet. Pedig, ha az Alföldön inkább a tanyákon él szétosztottan a magyar kisgazdanépeség, addig a Dunántúlon főleg a nagybirtokok egyes majorjaiban forgácsolódik szét a népesség. A tavasszal elfogadott törvény alapján most a nagybirtokokat is kötelezik ilyen majorsági iskolák fölállítására. A tanyai, a pestkörnyéki és a majorsági iskolákkal egész akciónk természetesen kimerítve nincsen. Segítségére kellett jönni kis falvainak is, amelyek nem bírták az iskolaépítés költségeit. Így tömegesen épültek iskolák Szabolcs és Zala megye falvaiban is, ahol bizony szintén nagy volt a baj.” (BCT, 329–330., 1926 nyara)

„Az 1926/27. évi költségvetés általános indokolásában már örömmel jelenthettem, hogy a népiskolai építési program végrehajtása teljes erővel folyik és ugyanebben a szellemben az 1927/28. évi költségvetés általános indokolása is az élen emeli ki, hogy a tárca működésének főtengelyében népiskolai hálózatunk kifejlesztése áll. Végül az 1928/29. évi általános indokolás 33 260 000 pengőben összegezi mindazokat a hiteleket, amelyek az Országos Népiskolai Építési Alapnak addig biztosítottak, amely összeghez az 1928/29-i

kezelés folyamán az 1927/28. évi bevételi feleslegekből 11 millió pengő jutott és még két millió pengő jut, ami 46 260 000 pengőt tesz. Az 1929/30. évi költségvetésben népiskolai építési célokra 950 000 pengő van beállítva, úgyhogy abból a 48 260 000 pengőt tevő összhitelből, ami az 5000 tantermet és tanítói lakást magában foglaló sürgős program befejezéséhez szükséges, immár csak 1 050 000 pengő hiányzik, aminek rendelkezésemre bocsátását a pénzügyminiszter úr kilátásba helyezte. [...] Az összes költséget 57–60 millió aranykoronára, vagyis kereken 66–70 millió pengőre becsültük; ezzel szemben, minthogy a helyi tényezők hozzájárulását országos átlagban az összköltségnek 25%-ára lehet tenni, 64 350 000 pengő az az összeg, amennyibe az 5000 objektum megépítése került, vagyis a 66 millió pengős kisebb becslésnek is alatta maradtunk. [...] Nagy-Magyarország a kiegyezés korában, vagyis 1867-től 1918. év végéig, kereken félszázad alatt, állami és nem állami népiskolák építésére és átalakítására, az állami számadásokból kétségtelenül kiszámíthatólag 39 894 957 aranykoronát, vagyis 46 278 150 pengőt fordított.” (KK, 281–290., 1929.)

„Az 1930-ik év folyamán már nem tudom folytatni a népiskola-építési akciót, az ötezredik objektumnál meg kell állnom, pedig még 3000 tanteremre lenne sürgősen szükség és az a millió sincs meg az iskolán kívüli népoktatásra, ami pedig a népszámlálás előtt az analfabéták oktatására még kellene. Éppen a népszámlálás előtti évben, a finisben mikor Románia, Szerbia és Csehország utolsó tartalékait is bedobja a versenybe, ugyanakkor fogták le a munkában az én kezemet. Így teremte meg a sok meggondolatlan beszéd és írás a maga mérges gyümölcseit. Én emelt fővel viselem a magam felelősségét, de viselniök kell a magyar sorssal és jövővel szemben azoknak is, akik a közvéleményben bizonyos atmoszférát kifejlesztettek. A történelem fog közöttünk igazságot tenni.” (JH, 124., 1929. augusztus 18.)

„az egész akció
öt évre van
fölosztva,
amely idő alatt
az egész alföldi
népoktatást
teljesen rendbe
hozzuk”

„Gróf Klebelsberg-iskola”,
a domaszéki tanyai népiskola,
1930 körül, MFM

„szükségünk van
a nemzet
széles rétegei,
nagy tömegei
értelmi szintjének
igen számottevő
felemelésére”

Füzetborító, a Magyar Hírszekegyel
1920-as évek, magángyűjtemény

Iskolai jelvények, OFI-PKM

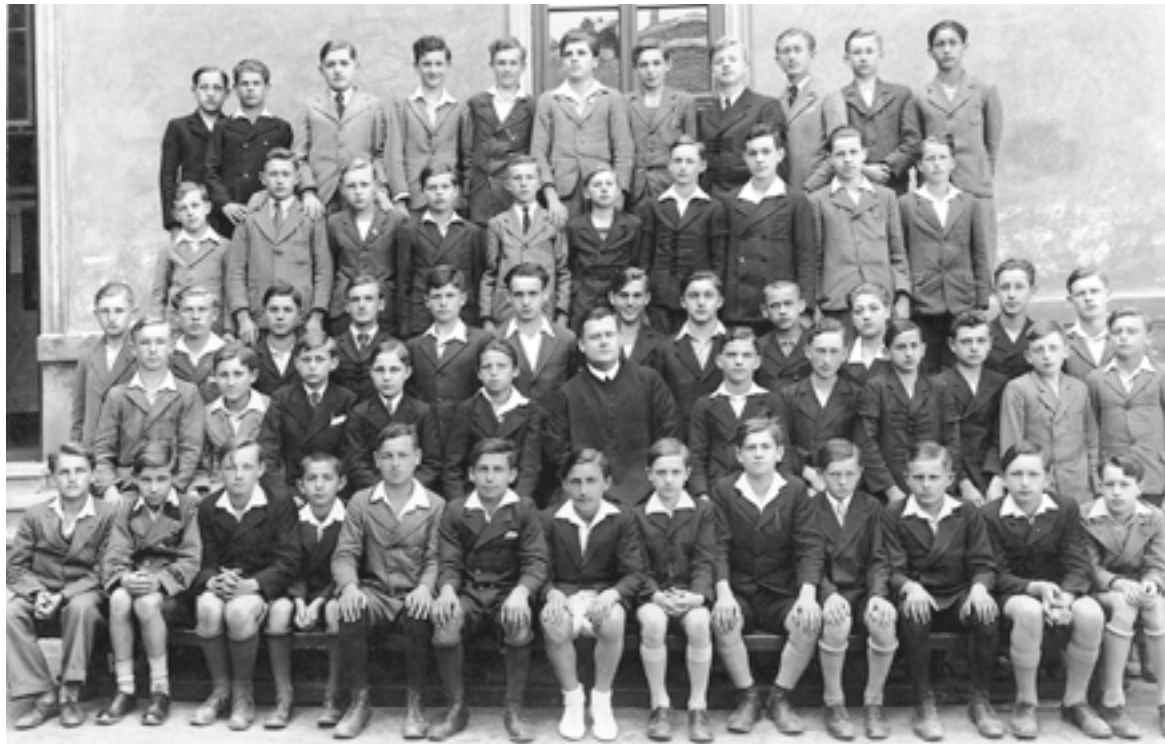
35 Az 1868. évi népoktatási törvényben (XXXVIII. tc.) határoztak a 6-tól 12 éves korig terjedő általános tankötelezettségről. Az elemi iskolák hatóságosakká váltak. A negyedik osztály elvégzése után azonban a négyosztályos polgári iskolába mehettek tovább vagy valamilyen típusú középiskolába iratkozhattak be a tanulók.

■ Az országgyűlés pénzügyi bizottságának ülésén Klebelsberg a népiskolák költségvetéséről: „A költségvetés keretén belül 2 320 000 pengő szolgálja ezt a célt, a pénzügyminiszter azonban a hasznos beruházásokból rendelkezésre bocsátott még 2 796 000 pengőt úgy, hogy az 1925/26 költségvetési évben 5 116 000 pengő áll a népiskolák építésére rendelkezésre. A jövő évi büdzsében 1 624 000 pengőt állítottak be, de a pénzügyminiszter kilátásba helyezte, hogy a jövő évi kezelés keretében még 4 640 000 pengőt fog hasznos beruházásokra adni, úgyhogy a jövő évben 6 264 000 pengő fog népiskola-építésre fordíthatni. Ez olyan nagy összeg, hogy még Nagy-Magyarországban sem merünk ilyen összegre gondolni és lehetővé teszi, hogy 585 tantermet és ugyanannyi lakást építhessünk. Ha átlag csak negyven gyermeket számítunk egy tanteremre, úgy huszonnégyezer olyan gyermek iskoláztatásának biztosításáról van szó, akik eddig nem jártak iskolába.³⁵ Ami a gazdasági szakoktatás kérdését illeti, azt nem lehet elválasztani a kultusztárcától. Ugyanaz a népiskolai tanító tanít ezekben az iskolákban, mint az elemi iskolákban. Ez nem külön intézmény, úgyhogy a gazdasági irányú iskolát a földművelésügyi minisztérium hatáskörébe utalni már csak azért is lehetlenség volna, mert a tanító ugyanaz maradna, aki mint elemi népiskolai tanító a kultuszminisztérium alá tartozik. A polgári iskolákra [Klebelsberg] az eddiginél sokkal nagyobb súlyt kíván helyezni. Bármennyire nagyra becsüli is a polgári iskolák tanári karát, nem fogja megengedni, hogy a polgári iskolákat társadalmi középiskoláknak tekintsék. Maradjon meg a polgári iskola népiskolai típusnak. Egyébként nagy örömmel látja, hogy három – négyezer lakosú falvakból küldöttségek jönnek polgári iskolákat kérve. Ma, amikor sok helyen motorekékkel dolgoznak, és a gyümölcsöket permetezik, nem elégséges az az értelmi színvonal, amelyet az elemi iskola nyújt. Nem elég, ha az ember írni, olvasni és számolni tud, mert a gazdasági versenyben lemaradunk, ha a magyar tömegek műveltségi színvonala magasabbra nem emelkedik. Éppen ezért a tavalyi 46 000 pengővel szemben 480 000 pengő beruházási segílyt fordítanak polgári iskolák építésére. Ha pedig az elemi iskolák építése nyugvóponttra jut, az ott felszabaduló összegeket a polgári iskolák hálózatának további kiépítésére fordítják.” (MTI, Hírkiadás, 1926. március 9.)

Trianoni veszteségek: Magyarországon maradt intézmények aránya					
%	Óvodák	Elemi iskolák	Tanonciskolák	Polgári iskolák	Fiú középiskolák
Intézetek	41,1	38	48,8	45,1	47,1
Tanerők	41,4	45,6	59,8	50,9	48,5
Tanulók	45	43,6	71,7	55	51,9

„Nem elég, hogy a műveltségnek az országban csak egyes kimagasló gócpontjai legyenek, szükség van arra is, hogy a helyi viszonyoknak megfelelő kulturális iskolafajták az ország egész területét egyenletesen hálózzák be. A polgári iskola a legalkalmasabb iskolafajta arra, hogy a járási székhelyeket is művelődési központokká fejlessze ki. A középiskolák, mint a gimnázium, reálgimnázium és reáliskolák, inkább a törvényhatósági városokba és a megyei székhelyekbe valók, a járási székhelyeknek, öt-tízezer lélekkel bíró községeknek ellenben inkább a polgári iskolai típus felel meg. Ha ezt a gondolatot következetesen keresztülvisszük, akkor négyfajta, négyfokú közművelődési gócpont alakul Magyarországon: Budapest, az egész országot összefogó központ, az egyetemi városok, miket a magas kultúrának az ország területén tervszerűen szétszórt központjai; a törvényhatósági városok és megyei székhelyek, mint középiskolai városok és végül a járási székhelyek, ahol mindenütt polgári iskolák lesznek. A polgári iskolai tanári kar ezenfelül megerősítene a járási székhelyeknek egyébként is gyér intelligenciáját és egész kultúrpolitikai berendezkedésünkben a területi megosztás tekintetében is a tervszerűség szempontja következetesen megvalósul majd.” (NN, 15–16., 1927. február 20.)

Középiskolák							
	Gimnázium	Reáliskola	Fiú középiskola	Közülük állami	Tanárok	Tanulók	Magyar tanulók
Magyarország	187	34	221	77	3 554	76 331	62 836
Trianoni Magyarország	88	16	104	39	1 725	39 647	37 682
Utódállamok	99	18	117	38	1 829	36 684	25 154

„Sajnos, hogy mindaddig, amíg a tanyai, falusi és pestkörnyéki hiányzó népiskolai osztályokat fel nem építem, nem terjeszthetem be a nyolcosztályos, kötelező népiskolára vonatkozó törvényjavaslatomat³⁶ és egyelőre úgy segíték magamon, hogy a városokban, a járási székhelyeken és általában az ötezernél nagyobb népességgel bíró helységekből polgári iskolát állítok fel.³⁷ Ha ezt nem tennők meg, a magyar nemzet tömegeinek értelmi színvonala lényegesen alatta maradna a német és az osztrák nép dolgozóinak a szintjén, ami nemcsak kulturális, hanem közgazdasági katasztrófa is lenne. [...] Gimnáziumot végzetekre nincs nagyszámmal szükségünk, hiszen honoráciorokban bővelkedünk, egyetemeinktől is csak azt várom, hogy csekélyszámú, de azután igazán elsőrangú szakembereket neveljenek nekünk. Szükségünk van a nemzet széles rétegei, nagy tömegei értelmi szintjének igen számottevő felemelésére. Ezt a célt szolgálja a polgári iskola, amely nem középiskola, hanem a kereső életbe készülő embernek nagyobb szellemi útravalót adó, egészen speciális oktatási intézmény.” (BCT, 372–373., 1926. június 24.)

„A középiskola kifejezetten az értelmi középosztály iskolafajtája. Itt nevelődnek a középosztály gyermekei, hogy előkészüljenek nemcsak a főiskolai stúdiumokra, hanem az életre is. A középosztály szempontjából nagy jelentősége volt tehát annak, hogy a humanisztikus gimnázium és a reáliskola közé beleékeljük mint nálunk új iskolafajtát, a reálgimnáziumot,³⁸ amelynek lényege az, hogy latint is tanít és természettudományokat is, de az oktatás súlypontját mégis inkább két modern nyelv és műveltség közvetítésére helyezi. Ez év őszén reálgimnáziumainkban a latint az I. osztályból már feljebb toltuk a III.-ba és a németet lehoztuk már az I.-be, egy második modern nyelv oktatását pedig az V.-ben kezdjük. Remélem, hogy ennek a reformnak észszerűsége olyan szembeszökő lesz, hogy megéri majd a helyzet arra is, hogy bizonyos átmeneti idő után a reálgimnáziumban a latint majd csak az V.-ben kezdjük, viszont a második modern nyelvet már a III.-ban.” (VV, 27., 1931. eleje)

„a humanisztikus
gimnázium és a reáliskola
közé beleékeljük
mint nálunk új
iskolafajtát, a
reálgimnáziumot”

A Szent Benedek Rend, esztergomi
Szent István gimnáziumának
negyedikes tanulói

36 A már Klebelsberg által is szorgalmazott nyolcosztályos elemi iskola általánossá tételéről végül Hóman Bálint minisztersége idején született törvény (1940: XX. tc.), de azt a második világháború következtében csak részlegesen tudták megvalósítani. Ezért 1945. augusztus 18-án ismét elrendelték a nyolcosztályos, kötelező alapfokú oktatás bevezetését.

37 1927: XII. tc. a polgári iskoláról.

38 Az 1924: XI. tc. alapján.

„köszönet
a város
közönségének
és adózó
polgárainak
csodálatos
áldozat-
készségükért”

„mindent a
kultúráért”

Klebelsberg Kuno aláírja a szegedi
egyetem alapkövetételéről szóló levelet,
1926. október 5., MNM TF

Klebelsberg Kuno kalapácsütése
a szegedi egyetem alapkövetételénél,
1926. október 5., MFM

43 Az 1926. decemberi választásokon Klebelsberg három helyen indult és nyert (Komárom, Eger, Szeged). A mandátumok közül a szegedit tartotta meg, és haláláig a város képviselője maradt.

■ „Ma délelőtt kettős kultúrünnep színhelye volt a város. Délelőtt volt a Ferenc József Tudományegyetem klinikájának alapkövetétele és az egyetem díszdoktorrá avató ülése. Mindkét kultúrünnep vitéz nagybányai Horthy Miklós, Magyarország kormányzójának és József királyi hercegnek részvételével, igen nagyszámú ünnepi közönség jelenlétében folyt le.” (MTI, Hírkiadás, 1926. október 5.)

„Magyarország kultúrpolitikája fordulóponthoz jutott. Az elvesztett világháború, a nyomában járt összeomlás és a botor forradalmak következtében válságba került magyar művelődés mentési munkája be van fejezve, kulturális katasztrófától nem kell többé tartanunk s most már az új alkotások ideje következett el. A tanyai és Budapest környéki népiskolaügy rendbehozatala, a debreceni klinikák befejezése és a szegedi klinikák építésének megkezdése már az első ásonyomok a továbbfejlesztés munkájában. Én remélem, hogy felülemelkedve minden kicsinyes pártpolitikai torzsalkodáson, a most folyó magyar kultúrpolitikai alkotásokat az egész nemzet osztatlanul a maga nagy ügyének fogja vallani.” (BCT, 348., 1926. június 18.)

„[...] holnapután pedig az egész szegedi klinikai telep alapkövét 83 ágyas gyermekklinika fundamentumába teszik le, melynek falai már magasan emelkednek ki a tiszaparti földből. A gyermekklinika mögött még e hónapban megkezdjük a nőgyógyászati és szülészeti klinikának, a magyar anya klinikájának munkáit. Ez a hatalmas építkezés azonban nemcsak nagy közegészségügyi és közoktatásügyi intézménnyel gazdagítja az ország második városát, hanem egyúttal kiegészíti Tisza Lajosnak halhatatlan művét: Szegednek szabályozását. A belváros magvát az 1879-iki árvíz nem öntötte el, ezért érintetlenül maradtak ott a régi, rozoga kis házak, melyek a gyönyörű város képét erősen megrongálták. Most ez az egész idejét múlt városrész eltűnik a föld színéről, hogy helyet adjon 6 új klinikának meg a természettudományi intézeteknek. Új városrész épül így a Boldogasszony fogadalmi temploma és a Tisza között, mely majd párját ritkítja egész Európában.” (BCT, 353–354., 1926. október 3.)

„Főméltóságod optimista lelke törhetetlenül bízik a magyar jövőben és valóban az optimizmus a politikai atmoszféra oxigénje. De ki képviseli ezt a szebb jövő reménységét? A magyar gyermek. A magyar gyerme-

ket tehát nemcsak tanítani kell, hanem egészségét, életét óvni talán még nagyobb nemzeti kötelesség. Nem a pusztá véletlen tehát az, hogy a szegedi egyetem hatalmas telepének építését a gyermekklinikával kezdtük, mely nemcsak Szegednek speciális gyermekkórháza lesz, hanem egyúttal gyermekorvosok képzésének főiskolája. De nem érjük be csak a gyermekklinikával, még ebben a hónapban kiírjuk az árlejtést a szülészeti és nőgyógyászati klinikák munkálataira is. A sebészeti klinika alapjait már ássák, ennek munkáit nyomon követik majd a többi klinikák és bonctani intézetek, és csak ha a közegészségügynek ezek az elemi intézményei elkészültek, akkor látunk hozzá az orvosi elméleti és a természettudományi laboratóriumok emeléséhez. A szegedi egyetem jövője ekként biztosítva van. [...] A kormánynak ezt az igyekezetét nagyban megerősítette Szeged város hatalmas áldozatkészsége, mely a mostani nehéz időkb en a telkeken felül 3,2 millió aranykoronával járult az építés költségeihez, ennek ellenében azt az ünnepélyes ígéretet nyerve a magas kormánytól, hogy Szegednek meg kell kapnia, amit Debrecen megkapott. Köszönet a város közönségének és adózó polgárainak csodálatos áldozatkészségükért, mellyel városukat most már nemcsak az egyetemi városok, de a nagyvárosok sorába is emelték. Különösen ki kell azonban

emelnem Somogyi Szilveszter polgármester urat, aki áttörve a vidékiesség szűk korlátait és elérve a német nagykommunitások városépítő és városszervező polgármestereinek színvonalát, Szegedet a magyar nemzet közművelődési és gazdasági életének egyik erőforrásává teszi!” (BCT, 500. és 502., 1926. október 5.)

Dr. Somogyi Szilveszter (1872–1934)

Klebelsberg Kuno
a szegedi egyetem alapkövetételénél,
1926. október 5., MNM TF

Somogyi Szilveszter, Szeged polgármestere
megköszöni Horthy Miklósnak
a II. oszt. polgári érdemrenddel
való kitüntetését,
1926. október 5., SK HGY

Gerevich Tibor (1882–1954)

Római Magyar Történeti Intézet ösztöndíjasai között (1923–1943): Artner Edgár, Bogvay Tamás, Dercsényi Dezső, Ferdinandy Mihály, Galla Ferenc, Genthon István, Huszti József, (Koltay-)Kastner Jenő, Moravcsik Gyula, Oroszlán Zoltán, Pásztor Lajos, Tamás [korábban Treml] Lajos, Tóth László, Váczy Péter, Vanyó Tihamér, Várady Imre, Voit Pál.

Római Collegium Hungaricum (Magyar Akadémia) ösztöndíjasai között: Aba-Novák Vilmos, Árkay Bertalan, Bardon Alfréd, Basilides Barna, Breznay József, Buday György, Buza Barnabás, Farkas Ferenc, Hincz Gyula, Iván Szilárd, Jeges Ernő, Kákay-Szabó György, Kardos Tibor, Kerényi Jenő, Kurucz Dezső, Kuzmik Livia, Medveczky Jenő, Mészáros László, Meszlényi Antal, Kontuly Béla, Molnár-C. Pál, Patkó Károly, Pátzay Pál, Radó János Polikárp, Rónay László, Szabó Vladimir, Szentgyörgyi Kornél, Szőnyi István, Végh Ilona, Vilt Tibor

- Fraknói Vilmos 1895-ben alapította az 1912-ben a magyar államnak aján-dékozott Római Történeti Intézetet, amelyet 1923-ban, Klebelsberg segit-ségével és Gerevich Tibor vezetésével nyitottak meg ismét. (1912 és 1923 között szünetelt a működése)
- A római Collegium Hungaricumot 1927-ben alapították, épületét, a Palazzo Falconierit – Magyarország legértékesebb külföldi ingatlanát – is ekkor szerezte meg a magyar állam.

„A római magyar történeti intézetet⁴⁹ most a Ma-gyar Tudományos Akadémia és a magyar állam közös erővel tartják fenn, az én jelenlegi utazásomnak pedig egyik fő célja az, hogy ez intézménynek oly Collegium Hungaricummá⁵⁰ való kifejesztését megtárgyaljam, mely nemcsak a múlttal foglalkozik, hanem az eleven jelent keresi és a magyar ifjúságot ide vezeti ebbe a fasizmus által csodá-latos pezsgésbe hozott olasz életbe. [...] Nem is azért jöttem körükbe, hogy a magyar–olasz szellemi együttműködésről csupán beszéljek, hanem azért, hogy a Collegium Hungaricum alapítása révén ez eszmény megvalósítása érdekében csele-kedjem.” (BCT, 234–235. és 252., 1927. március 16.)

„Ez az olaszországi magyar ösztöndíjakió vezet azután arra a gondolatra, hogy a Fraknói által ala-pított római magyar történeti intézetet ki kell egészí-teni egy főiskolai internátussal, egy Collegium Hungaricummal. Ha van ország, amelynek múltjával méltó foglalkozni, úgy az olasz föld és Olaszország az. De én azt hiszem, hogy a múltnak egyoldalú előtérbe helyezésével nagy hibát követünk el. Mint historikus nem becsülhetem le a történelmi stúdiumok jelentőségét, mégis úgy érzem, hogy most az olasz jelen és az olasz jövő nekünk magya-roknak sokkal fontosabb, mert Olaszország nemcsak a háborút nyerte meg, hanem egy nemes király uralkodása és egy nagy

államférfiú kormányzata alatt a békét is. [...] Ebbe az élő, lüktető, erőtől duzzadó modern olasz életbe akarunk bekapcsolódni mi akkor, amikor fiatalságunk nevelése végett Rómában Collegium Hungaricumot tervezünk.” (BCT, 234–235., 251., 1926. március 16.)

■ ■ ■ 1927. szeptember 12-én, Mussolini személyes közbenjá-rása következtében igen kedvező feltételekkel, a házadó fizetésének kötelezettségétől mentesítve, sikerült a Palazzo Falconierit az újon-nan alapítandó római Collegium Hungaricum számára megszerez-ni. Klebelsberg miniszteri működése egyik legszebb napjának ne-vezte ezt az eseményt. Ő biztosította a politikai háttérret, ő szerezte meg mindehhez a magyar kormány, azon belül a mindig vonakodó és a nem rövidesen megtérülő kiadásokat mindig ellenző pénzügy-miniszter jóváhagyását. Ugyanakkor Gerevich Tibor, a kiváló művé-szettörténész, a magyar képzőművészet külföldi megismertetéséért oly sokat tévő, ízig-vérig művészeti menedzser volt a kivitelező: a kiví-vott előnyös feltételek minden bizonnyal az ő rendkívül kiterjedt – egészen Mussoliniig érő – olasz kapcsolatainak és híres tárgyalókész-ségének voltak köszönhetőek. Az átépítési munkálatok 1928-ban is folytatódtak, s 1929 legelején költöztek be az új épületbe az első ösztöndíjasok, akik közül néhányan addig a Fraknói-villában laktak.

■ ■ ■ Gerevich a „római iskoláról” büszkén jelentette ki, hogy az 1920-as évek magyar – különösen festészetbéli – krízise

után, az „École de Paris, azaz a Párizsban működött idegen mű-vészek csoportjának zagyaságaival szemben a »római magyar iskolának«, az egészséges olasz légkörben edzett bátor és nagy-tehetségű avantgárdja vívta meg, mintegy tíz éve a gyötrelmes közelharcot s szorította vissza előtörését. Ez ma már vitathatatlan művészettörténeti tény. Azóta jobban értékeljük saját művészi hagyományainkat, Munkácsyt, Paál Lászlót s akik nyomukban utánuk következtek és a nagybányaiakat. Párhuzamosan meg-tanultuk régi művészetünket is jobban ismerni és megbecsülni. Ifjú római művészeink a klasszikus Itália földjén nem váltak az olasz Novecento utánzóivá. A magyar művészi érzés tolmácsolói maradtak. [...] Pannónia földjén Róma öröksége ma is kamatozik. [...] Az »örök Róma« magyar hitvallás, az örök magyarságnak ezer év óta segítője és megértője. Hatvan évem jó részét, felelhetet-lenül szép szakaszát töltöttem e meggyőződés szolgálatában.”

(Gerevich Tibor: Örök Róma – örök magyarság = Magyar Nemzet 1942. július 7.)

■ ■ ■ „Rómában egyébként a műtermi munka mellett műtör-téneti tanulmányok elmélyítésére is bő alkalom nyílt. Maga a város egy nagy múzeum lévén a művészetek iránt érzékeny lélek szinte automatikusan szívja magába az esztétikai levegőt. [...] De ezen kívül egymástól is sokat tanulhattunk. Az én nemzedékem, kortársaim legkiválóbbjai voltak akkor együtt Rómában. Szőnyi ugyan csak rövid ideig maradt – de Pátzay, Aba Novák, Patkó,

Jajczay, Medveczky, Árkay, Genthon, Gombosi, Kontuly, Hincz,⁵¹ Gerevich-csel az élen sok szép vita-összejövetelen adott egymás-nak találkozózt magas színvonalú szellemi tornán. Az olasz nyelvben hamar otthon találtam magam. [...] Nápolyig bejártam Itália neve-zetesebb városait, tanulmányozva múzeumait és szebbnél-szebb tájait. Örökre elmoshatatlan emlékképzetek maradtak meg belő-le, s azóta is művészetemben az olasz tájábrázolatok, azt hiszem karakterisztikus fontos helyet foglalnak el. (Molnár-C. Pál vallomásai életéről, Budapest, 1994. 43–44.)

■ ■ ■ „Ma már nehéz érvelni a »római iskola« babonája ellen. Pedig világos, hogy ilyen »iskola« nem létezik. Létezhet-ne, ha kimutatható lenne, hogy minket, volt római ösztöndí-jasokat valami közös, egynevezőjű művészeti eszme vagy esz-mény szoros kapoccsal fűzne egybe. De hol van ilyen közös, rokon kapocs, teszem azt, Szőnyi, Aba-Novák, Hincz, Vilt⁵² és Pátzay között? Van-e olyan stílusjegyük, mely csálhatatlanul és egyidejűleg jellemezné művészetüket? Márpedig csak egy ilyen közös művészeti hitvallás tenné őket valamilyen iskola részeseivé. Megengedem, hogy Gerevich annak idején vala-mi ilyen ábránd megszállottja volt, de római iskolát alapítani neki sem sikerült. Semmilyen művészetpolitika nem terem-tet iskolát. Csak művészek.” (Molnár-C. Pált idézi: Csillag Éva: Boldog lelkek. Molnár-C. Pál istenes művei, Budapest. 2008.)

1927: XII. tc. a polgári iskoláról

1927: XIII. tc. a külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról

Benito Mussolini a Római Magyar Akadémia művésznövendékei kiállításának megtekintése után az Akadémia kertjében (tőle jobbra a második és a harmadik Villani Frigyes magyar követ és Fulvio Suvich, olasz külügyi államtitkár, balra Koltay-Kastner Jenő igazgató), 1936. június 4., MNM TF

◄ Római ösztöndíjasok: Pátzay Pál, Jajczay János és Aba-Novák Vilmos, 1929, magángyűjtemény

- Pátzay Pál (1896–1979), szobrász; Aba-Novák Vilmos (1894–1941), fes-tőművész; Patkó Károly (1895–1941), festőművész; Jajczay János (1892–1976), művészettörténész; Medveczky Jenő (1902–1969), festő-művész; Árkay Bertalan (1901–1971), építész; Genthon István (1903–1969), művészettörténész, Gombosi György (1904–1945), művészettörténész; Kontuly Béla (1904–1983), festő-művész, Hincz Gyula (1904–1986), festőművész. Valamennyien a Római Magyar Akadémia (Collegium Hungaricum) ösztöndíjasai voltak.
- Vilt Tibor (1905–1983), szobrász, szintén római ösztöndíjas volt.

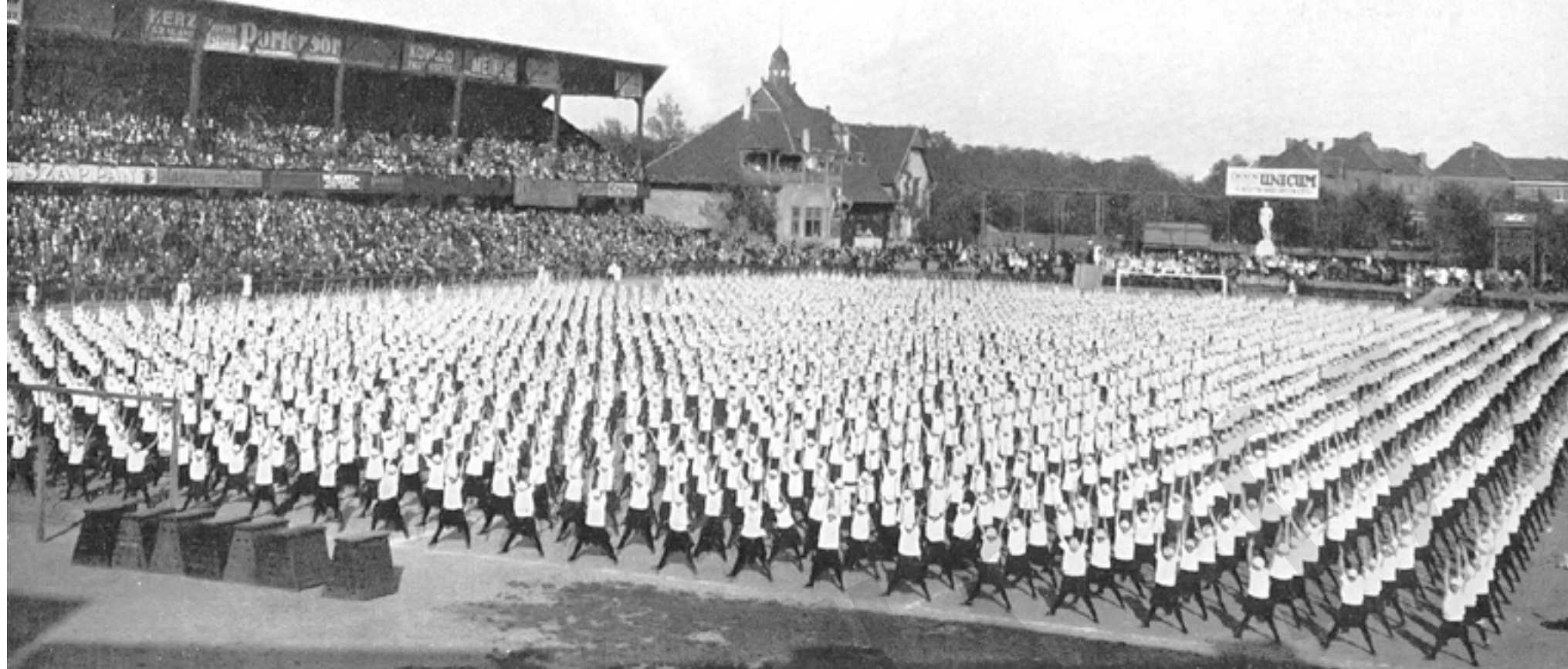

Kmetty János (1880–1945)

„a rossz tornászból lesz a magyar testnevelés egyik legbuzgóbb apostola s az első magyar »sport-miniszter«

A polgári leányiskolák V. tornaünnepélye, 1928., MOSM

A Testnevelési Főiskolai Sport Club táncestélyi meghívója, 1928. február 19., MOSM

„Most egymillió pengőt állítottunk be testnevelési beruházásokra, hogy ez a beruházási összeg a lehetőséghez képest négy egymásután következő évben benne maradjon a büdzsében. A valóságban azonban egymilliónál sokkal nagyobb értékkel dotáltuk az állandó testnevelési létesítményeket, mert a polgári iskolai tanárképzőnek a szegedi egyetemre való bekapcsolása és oda áttelepítése következtében felszabadult ez intézménynek budai Győri-úti hatalmas internátusos palotája, amelyet a testnevelési főiskola céljaira adtunk át és területét is a szomszédos telek megszerzésével akként kerekítettük ki és nagyobítottuk meg, hogy ott a szükséges sportpályák és uszoda is elférjenek, és így a mi testnevelési főiskolánk lesz Európának egyik legmegfelelőbbben és legcélszerűbben elhelyezett ilyen intézménye. Az iskolai testnevelésre, különösen a tornatermek felszerelésére, a játékdélutánokra, meg a középfokú iskolákba újabban behozott heti harmadik tornaóra költségeire évi 350 000 pengőt irányoztam elő és így az iskolai testnevelés költségei a jövőben nem fognak többé a Testnevelési Tanács⁵⁵ által kezelt Testnevelési Alapra nehezedni, hanem az alapból a társadalmi sportra az eddigi 350 000 pengő helyett jövőben már 700 000 pengő jut. A cserkészeket eddig is főképp a

nyári táborozáshoz szükséges nagyszámú sátrak vásárlásával támogattam és a lehetőséghez képest jövőben is támogatni szándékozom.” (KK, 291., 1929.)

„Megszerveztük a testnevelési főiskolát, mert orvosilag és a sport terén egyaránt képzett testnevelési szaktanárok nélkül sikeres iskolai testnevelést el sem lehet képzelni. [...] Az Alkotmány-utcában sikerült egy igen szép házat vásárolni, amelyet szövetségi sport-

háznak rendeztünk be, ahol megfelelő elhelyezést nyerhetnek a sportszövetségek [...] [...] A szövetségi sportházban olimpiai vívó-, birkózó és bokszótermeket is létesítettünk, úgyhogy az olimpiai selejtező mérkőzések egész sportközvéleményünk szeme láttára folyhatnak le. Két héten belül elkészül a Nemzeti Úszócsarnok is, amelynek szép, egyszerű és célszerű épületén Hajós Alfréd megmutatta oroszláncörmeit.⁵⁶ A magyar vízisport, már csak tüneményes külföldi sikereivel is, valójában rászolgált arra, hogy méltó saját otthont nyerjen, amely-

KERÉKPÁROS VILÁGBAJNOKSÁGOK
BUDAPESTEN a Millenáris versenypályán
1928. évi augusztus hó 15, 18, 19. és 20-án
AZ UNION CYCLISTE INTERNATIONALE
megbízásából rendezi
A MAGYAR KERÉKPÁROS SZÖVETSÉG
AMERIKA, AUSZTRÁLIA és EURÓPA
összes nemzetének és a világ legjobb versenyzőinek részvételével.

Mindennemű felvilágosítással a Rendezőség szolgál.
Hivatalos helyiség: Millenáris versenypálya, Budapest, VII., Szabó József-utca.
Hivatalos órák: d. e. 9-1-ig, d. u. 4-7-ig. TELEFON: József 336-33.
Jegyelővétel az Irodában, a „Kerékpár” szerkesztőségében, VI., Rózsa-utca 44. szám és a Pesti Hírlap összes kiadói hivatalaiban.

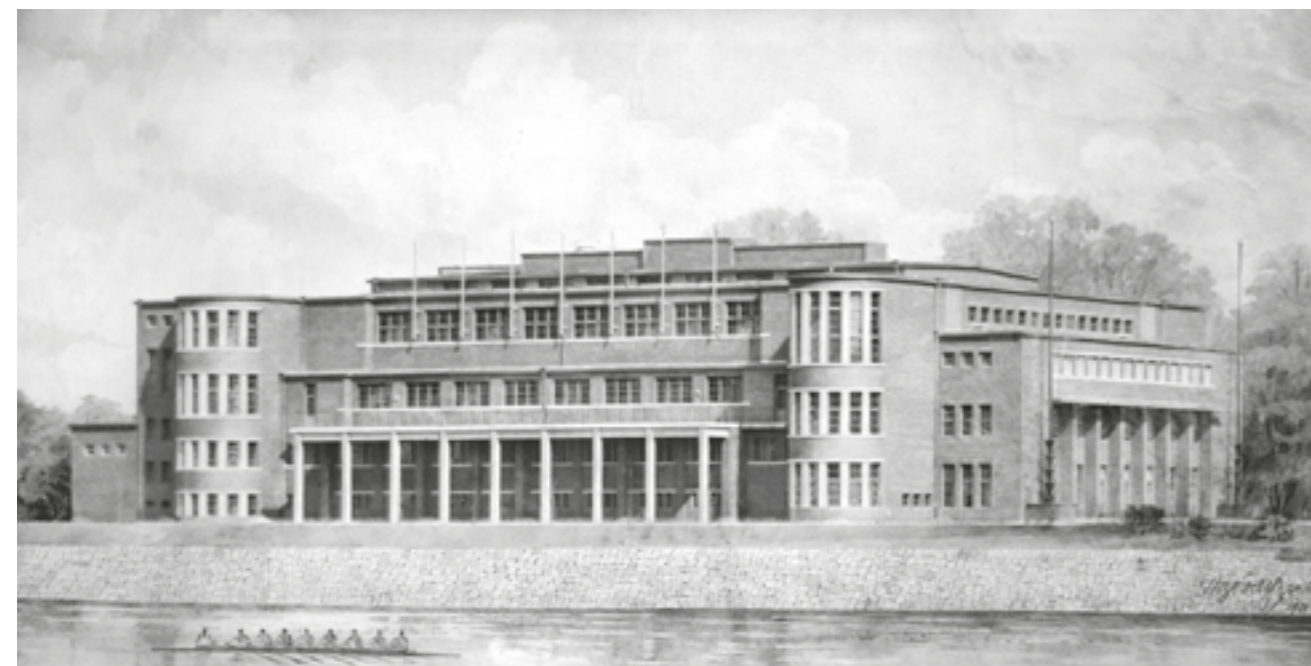
ben nyugodtan élhetnek a tréningnek vízi sportembereink, és amelyben a legnagyobb nemzetközi mérkőzéseket is lebonyolíthatják.” (VV, 314–315., 1930. november 23.)

■ ■ ■ „A volt tanulótlársak feljegyezték róla, hogy gyenge fizikumával a testnevelési órákon a legutolsók közé szorult, ami azért is érdekes, mert később ebből a rossz tornászból lesz a magyar testnevelés egyik legbuzgóbb apostola s az első magyar »sport-miniszter«.” (Husztí, 12.)

A kerékpáros világbajnokság plakátja, 1928., MOSM

Az új Millenáris pálya ünnepélyes megnyitása, 1928., MOSM

⁵⁶ Magyarország első fedett uszodáját, a mai Hajós Alfréd Sportuszodát 1930 decemberében adták át.

Klebensberg Kuno, Belezny László és Hajós Alfréd társaságában megtekintik a sportuszoda építésének telkét, 1930. március 17., MOSM

A margitszigeti Nemzeti Sportuszoda építési munkáinak ünnepélyes megindításán résztvevő notabilitások: 1. Belezny, 2. Komjádi, 3. Homonnay, 4. Muzsa, 5. Klebensberg, 6. Karafiáth 1930. március 23., MOSM

„A margitszigeti Nemzeti Úszócsarnok ügyét nemcsak azért karoltam fel nyomatékka, mert a világrelációkban is olyan sikeres vízi sportnak arra szüksége és joga volt, hanem azért is, mert ennek a műnek létrehozásá-

val a fürdővárosi zónában, amely a Margitszigetből és a budai hegyek aljából áll, létrejött egy olyan nagy egység, amely már számot tesz Budapest fürdővárosi mivoltának kiépítésében.” (UA, 141., 1931. február 1.)

„létrejött egy olyan nagy egység, amely már számot tesz Budapest fürdővárosi mivoltának kiépítésében”

Hajós Alfréd által tervezett Nemzeti Sportuszoda, külső és belső látványterve, 1930., MOSM

Megnyitották a Műegyetem új tanévét, elől: Klebelsberg Kuno, Nékám Lajos, a budapesti tudományegyetem rektora, Papp Károly bölcsészkar-dékán, hátul: Zimmermann Ágoston, az Állatorvosi Főiskola rektora, Kállay Kálmán, a debreceni egyetem képviselője, Schandl József, a közgazdasági egyetem képviselője Cotel Ernő, a soproni bányászati főiskola képviselője, 1930. október 5., MNM TF

79 Szily Kálmán (1875–1958) műegyetemi tanár, az egyetem rektora (1927–1930) és képviselője az országgyűlés felsőházában, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium államtitkára (1932–1941).

■ „A Magyar Királyi József Műegyetem vasárnap délelőtt tartotta meg 1930–31. tanévének ünnepélyes megnyitó közgyűlését. [...] Tizenegy óraker jelent meg a teremben a kultuszminiszter a Műegyetem tanácsának kíséretében. Az egyetem énekkara elénekelt a Hiszekegyet, majd Szily Kálmán⁷⁹ prorektor üdvözölte a minisztert, az egyetem és főiskolák kiküldötteit, az Akadémia, a főváros és a különböző tudományos és társadalmi egyesületek képviselőit.” (MTI Magyar Országos Tudósító, Hirkiadás, 1930. október 6.)

„Bárminő rossz is legyen a nemzet anyagi helyzete, éppen a műszaki tudományok fejlesztéséről nem mondhatunk le, mert ez a munka a legközvetlenebb összefüggésben áll az anyagi termeléssel. És Budapest különben is hálás lehet a magyar technikusoknak. Magyar mérnökök voltak azok, akik a rakpartokat kiépítették, árvíz ellen örökre megvédték ezt a várost, s két felét a Ferencz József- és az Erzsébet-híddal összekötötték. Magyar mérnökök voltak azok, akik sugaras vasúthálózatunkat létrehozták, amely Budapestet naggyá tette és ma is táplálja. Magyar építészek voltak azok, akik ezt az óriási várost amerikai sebességgel a Rákosmező homokján felépítették. Bízást el lehet mondani, hogy a kis Pestből, Budából és Ó-Budából a magyar technikus csinálta meg a mi milliós Budapestünket. Ezt a mi milliós Budapestünket, büszkeségünket, amellyel itt a nagy folyó partján művelődési felsőbbbségünket a világ vezető nemzetei előtt szinte megcáfolhatatlan érvényességgel bizonyítani tudjuk.” (VV, 353–354., 1930. december 14.)

■ ■ ■ „Az a sokat emlegetett kultúrfőlény, amelyről a kultuszminiszter úr olyan elokventer tud beszélni a parlamentben és írni az újságokban, sokak előtt talán elcsépett frázisnak tűnik fel, aki azonban tegnap Szily Kálmán ő méltóságának fejtegetéseit hallotta, az láthatta, hogy az nem frázis, hanem élő valóság és hogy a kultúra egy nagy ágyú, egy nagy fegyver a nemzetek kezében, segítség abban a versenyfutásban, amelyben állunk és fokozottabb mértékben állunk ma, mint a háború előtt más nemzetekkel szemben, és ezt a fegyvert a kézről kiadnunk nem szabad. Sokat beszélnek propagandáról, hogy miért nem csinál a magyar kormány nagyobb pénzeszközök segítségével propagandát a revízió és más kérdések érdekében. Én azt állítom, hogy a legjobb propaganda a magyar ügy érdekében a magyar kultúra, ha azt megismerik a külföldön. Egy kultúrelőadás, egy jó előadás a külföldön egyik-másik művészeti, vagy tudományos kérdéssről, amelyhez nem parifikálhatók [egyenlővé tehetők] a szomszéd nemzetek fiai által tar-

tott hasonló előadások, a legjobb propaganda Magyarország mellett.” (Bethlen 1929. június 27-i felszólalása: Az 1927. évi január 25-ére hirdetett országgyűlés felsőházának naplója. IV. köt. Budapest, 1929, 320.)

■ ■ ■ „Nem lehetett azt a munkát úgy megoldani, hogy a nemzettől áldozatok ne követeltessenek, és ő nem törődve gánccsal, szemrehányással, ment a maga útján és meg vagyok győződve, hogy egy későbbi kor, boldogabb idő igazságot fog szolgáltatni és áldani fogja Klebelsberg Kuno gróf munkáját.” (Bethlen István 1932. október 14-i beszéde: Gróf Klebelsberg Kuno emlékezete. A gróf Klebelsberg Kunóról szóló emlékbeszédek és megemlékezések 1932–1938. Budapest, 1938, 18.)

„Bethlen István pénzügyi munkatársaival befejezte a pénzügyi szanálást s most már a közgazdasági és művelődési rekonstrukciót írhatja zászlájára. Eddig kultúrpolitikai téren is csak mentésről lehetett szó. Meg kellett akadályozni, hogy a tudományos és a tanítómunka folytonossága megakadon, és hogy a pénzügyi kishitűség egy önfeledt pillanatában könnyelműen meg ne szüntessük intézményeinket, melyek nélkülözhetetlen élétszervei a magyar művelődésnek. A mentésre, hála Istennek, nincs többé szükség, sőt az utolsó hónapokban már átléphetünk a rekonstrukció, az alkotás időszakába.” (BCT, 308–310., 1926. július 4.)

„A Bethlen-kabinetnek jutott azután feladatul, hogy úgy a forradalmat, mint az ellenforradalmat likvidálja és a normális életet helyreállítsa. E részben jellemző, hogy sem a forradalomból, sem az ellenforradalomból nem maradt meg egyetlen alkotás sem, egyetlenegy intézmény, amely a nemzet állandó birtokállománjának kiegészítő része lenne. [...] Magyarország kormányzójának örök érdeme marad, hogy gróf Bethlen István meghívásával igazi politikai vezetőt adott a nemzetnek, aki nyugodtan kívárva mindennek a maga idejét, rendre megoldotta azokat az előzetes kérdéseket, amelyeknek rendezése nélkül konszolidációról beszélni sem lehet. Gróf Bethlen István politikai elgondolása alapján eljutottunk odáig, hogy a legyőzött és megcsönkített kis Magyarország sok tekintetben konszolidáltabb képet nyújt, mint több úgynevezett győztes állam. [...] Valami új közszellem van kialakulóban, amely egyelőre inkább az öntudat alatt húzódik meg, de már munkában van. Ez az új közszellem nagyon keveset tartott meg az ellenforradalomból, semmit a forradalomból, semmit a forradalom szenvedő világából, de kikristályosodva még mindig nincs.” (NN, 121–122., 1928. január 1.)

gróf Bethlen István (1874–1946)

„a legjobb propaganda a magyar ügy érdekében a magyar kultúra”

— Mi újság Pesten? — kérdezi Bethlen István miniszterelnök a Keleti pályaudvaron helyettesétől, Klebelsberg Kunótól, amikor Genfből Budapestre érkezik, Pesti Napló 1930. szeptember 21.

„ha visszagondolunk arra a helyzetre, amely az egyetemnek Szegedre költözésekor mutatkozott, akkor elégtétellel állapíthatjuk meg, hogy a munka nagyobbik része immár el van végezve”

A Tolnai Világlapja tudósítása az 1930 október végi „szegedi ünnepek hetéről”, Tolnai Világlapja, 1930. november 5.

„példa nélkül áll a város szeretetének és támogatásának az a mértéke, amellyel gróf Klebelsberg Kuno kultuszminiszter, országgyűlési képviselő Szegedet elhalmozza”

Klebelsberg repülővel érkezik Szegedre az „ünnepek hetére”, 1930. október 24., MFM

A kormányzó és Klebelsberg Kuno, úton az ünnepség helyszínére, 1930. október 25., MFM

80 1921-ben (a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem áttelepítésével), 1928-ban (a budapesti férfi és női tanárképző áthelyezésével), illetve 1930-ban (új alapítással).

■ „A csanádi egyházmegye alapítása kilencszázadik évfordulója alkalmából Szeged szabad királyi város törvényhatósága ma díszközgyűlést tartott [...]. [...] dr. Pálffy József helyettes polgármester olvasta fel a közgyűlés javaslatát gróf Klebelsberg Kuno kultuszminiszter, a város országgyűlési képviselőjének díszpolgárrá választása tárgyában benyújtott indítványra: A város történetében – mondja a határozat – példa nélkül áll a város szeretetének és támogatásának az a mértéke, amellyel gróf Klebelsberg Kuno kultuszminiszter, országgyűlési képviselő Szegedet elhalmozza. Ez a támogatás annál becsebb, mert olyan időben érkezett, amikor az általános gazdasági válság nálunk is legsúlyosabban éreztette hatását és a város a maga erejéből nem lett volna képes a lakosság ipari foglalkozást űző széles rétegeinek munkaal-
kalmat, kereseti lehetőséget biztosítani. [...] A miniszter mély megilletődéssel kezdte beszédét; köszönetet mondott a városnak a kitüntetésért és úgy érzi, hogy ebben Szeged lelke nyilatkozott meg. Szeged lelkét nagyszerű nagyvonalúságban látja megnyilatkozni minden tekintetben; még meg sem kezdte az egyetemi építkezéseket, máris képviselői megbízólevelet adtak neki és be sem fejezte, máris díszpolgári oklevéllel jutalmazták. De nagyvonalú Szeged minden tekintetben, akkor is, ha a monumentális Fogadalmi Templomot látja, vagy ha azt tekinti, hogy a Kolozsvárról idekerült Ferenc József-tudományegyetemnek hajlékot adott.” (MTI, Hírkiadás, 1930. október 24.)

„Így Szeged, amely hosszú-hosszú ideig nem látott főiskolát, hamarosan három főiskolának is székhelye lett: az egyetemnek, a polgári iskolai tanárképzőnek és az alföldi katolikus teológiai főiskolának.⁸⁰ Az események csodálatos találkozása, hogy 1930-ra, a csanádi püspökség nyolcszázéves [elírás: valójában, kilencszáz éves] fennállásának évfordulójára elkészült a nagy árvízkor megfogadott templom, amely plébániának indult, és székesegyházzá, szegedi dómmá lett. Ugyanerre az időre immár készen áll Szent Gellért püspökségének a telepe is, a modern idők követelményeinek megfelelően kis püspöki lakosztállyal, de annál nagyobb szemináriummal és főiskolai kollégiummal, ahol világos és levegős szobákban nevelődik az egyházi és világi utánpótlás. (VV, 277., 1930. október 19.)

„Csak az építkezések első periódusát bonyolítottuk le s ezt a részeredményt jelképezi majd a zárókö, amelyet a nemzeti emléksarnok terének egyetemi épületébe helyezünk el. Mégis a végzett munkának mai állása már megengedi, hogy úgy tudunk osztályozni, mi van már meg, és mi van még hátra. Felépítettünk öt klinikát, a belgyógyászati egy pótépülettel, továbbá a sebészetit, a gyermekgyógyászati, a szülészeti és nőgyógyászati, meg a bőr- és bűjaktani klinikát. Most adjuk át rendeltetésének a két vegyszeti, a két fizikai, az általános kórtani, a biokémiai, valamint a gyógyszerintézetet a klinikai gyógyszerintézetrel együtt. A volt vasúti leszámlító épületben, annak átépítése és két amfiteátrális tanteremmel való kiegészítése után, még ezen a télen hajlékot nyer az egész bölcsészeti-szellemtudományi kar s ezenkívül a két matematikai, az ábrázoló mértani és az elméleti fizikai tanszékeket magában foglaló Bolyai-intézet, nemkülönben az ásványtani, a növénytani és a két állattani tanszék. Ha visszagondolunk arra a helyzetre,

amely az egyetemnek Szegedre költözésekor mutatkozott, akkor elégtétellel állapíthatjuk meg, hogy a munka nagyobbik része immár el van végezve. [...] Ez a tiszai egyetem itt ebben a nagy alföldi metropolisban csak akkor fog hivatásának megfelelni és csak akkor illeszkedik be mint nélkülözhetetlen szerv a nemzet organizmusába, ha az egyetemi gondolat leglényegesebb mozanatát: a kutatást egyesíteni tudja az alföldi gondolattal, ha kutatásainak tárgyát lehetőleg úgy választja meg, hogy a megoldáshoz közelebb hozza az Alföld speciális nagy problémáit. [...] Most, mikor a Szegedre érkezéstől kezdve egy évtized sem telt el, büszkén állapíthatjuk meg, hogy az 1930–31. tanév elején a szegedi egyetem hallgatósága meghaladta a kétezret, ami európai mértékkel mérve egy középegyetem népességének felel meg. Hát hol vannak most a gúnyolódók, álljanak elő és ha akkor látták az előnyt taktikájuknak, itt Szeged színe előtt most viseljék is a szegényét eljárásuknak és be nem következett jóslatuknak.”⁸¹ (VV, 280–283., 1930. október 24.)

„büszkén állapíthatjuk meg, hogy az 1930-31. tanév elején a szegedi egyetem hallgatósága meghaladta a kétezret, ami európai mértékkel mérve egy középegyetem népességének felel meg”

Klebelsberg és József főherceg Szegeden, 1930. október 24.

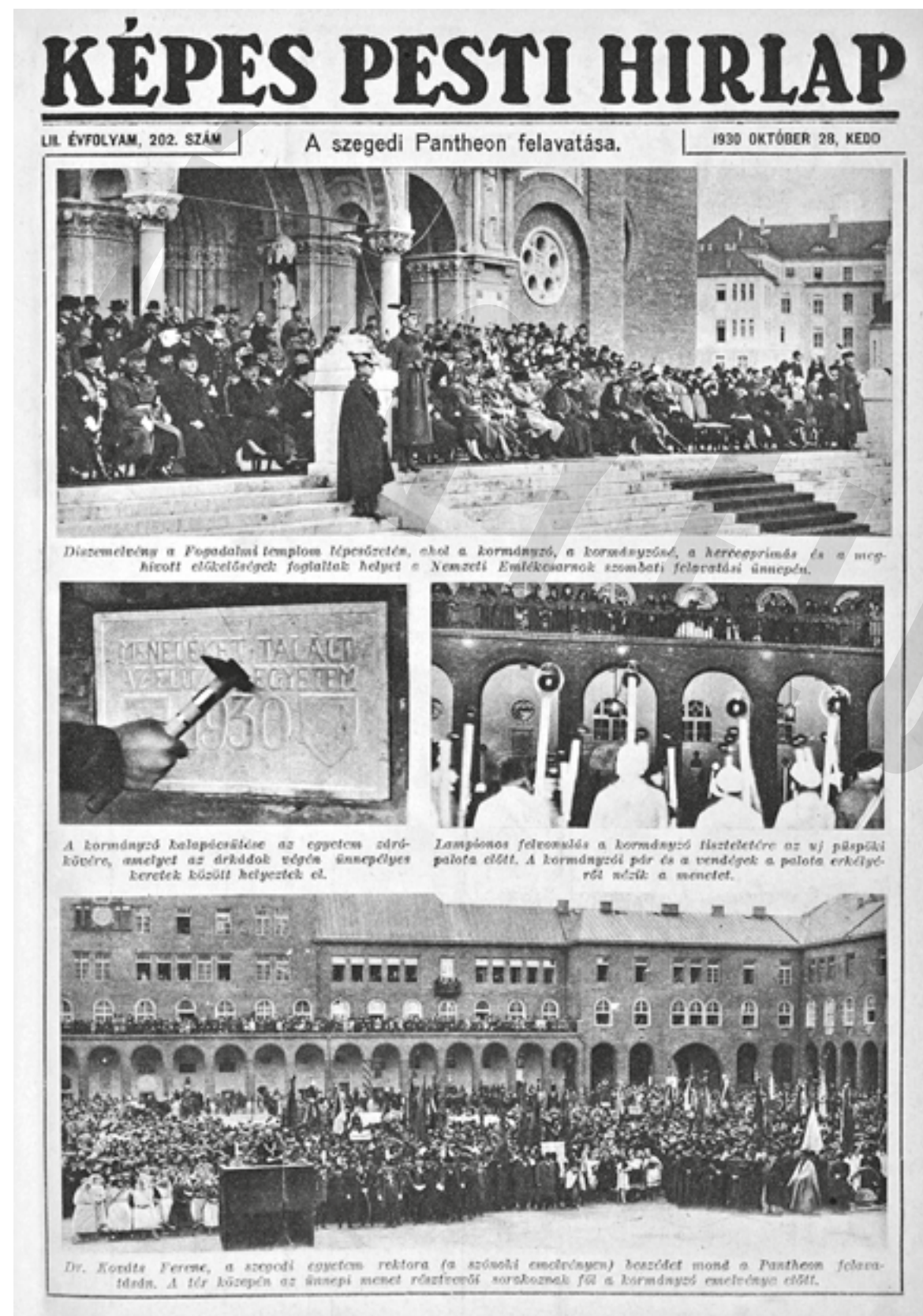
A szegedi Dóm szentélyének mozaikképe ►

81 Korábban sokan ellenezték a Kolozsvárról és Pozsonyból „menekült egyetemek” Szegedre, illetve Pécsre történő áthelyezését, főleges luxusnak minősítették ezek fenntartását.

„legyen ez a
tér egy téglába
épített, kőbe
vésett, ércbe
öntött hatalmas
Nem, nem
soha!”

A Képes Pesti Hírlap tudósítása,
a szegedi Nemzeti Emlécsarnok
felavatásáról,
Képes Pesti Hírlap, 1930. október 28.

„De államon, egyházon és városon kívül egyesítettük itt erőinket sokan-sokan, akik szervező vagy tervező munkával, szellemi vagy testi erővel ennek a műnek létrehozására egy nemesebb, egy szent demokráciában összeforrtunk.⁸² Innét van az, hogy Főméltóságod csoportunkban Foerk és Rerrich⁸³ tervező építésszek mellett itt látja az építőmestereket és pallérokat, a kubikosokat, a kőműveseket, az ácsokat és a kovácsokat, a lakatosokat és a festőket s a többi iparosokat. Innét van az, hogy Zala mesterrel⁸⁴ és a többi szobrászművésszel együtt eljöttek ide a szerény kőfaragók és a rézőntők; hogy Dohnányi mesterrel⁸⁵ itt vannak zeneművészei; hogy a nagy orgona tervezői mellett eljöttek a hangolók és más mesteremberek, akik a hatalmas hangszert létrehozták. [...] Mindnyájunkat, kicsiket és nagyobbakat, egy nagy érzés fogott egy szoros munkaközösségbe egybe, az a vágy, hogy nemzetünknek valami maradandó becsűt alkossunk, ami hirdesse késő utódainknak is, hogy ez a trianoni nemzedék nem csüggedt el, hanem férfiasan szemébe nézett a mostoha végzetnek. Legyen ez a tér egy téglába épített, kőbe vésett, ércbe öntött hatalmas

Nem, nem soha! És a templomtér boltívei alatt rendre felállítjuk nagyjainknak szobraikat, hogy az ő emléküknél és szellemüknek ihlető közelségében élje a szegedi egyetemi ifjúság tanulóéveit – az az új nemzedék, amely hivatva lesz Főméltóságod bölcs vezetése alatt dolgozni és áldozni Magyarország föltámadásáért.” (VV, 285–286., 1930. október 25.)

■ ■ ■ „Amikor a székesegyház és a város összes harangjai megkondultak, megindult a napsütötte, általa alkotott téren a fölvonulás a kormányzó előtt, külön az egyház, a város, az egyetem és az alkotók díszes menetei. Férjem vezette az alkotók menetét, mellette haladtak a dóm és a tér építőművészei: Foerk Ernő, Rerrich Béla, Dohnányi Ernő, a Szegedi Mise komponistája, utánuk a többi alkotók, festők, szobrászok, iparművészek, építőmesterek hosszú menetben az utolsó napszámosig, mind-mind valamennyien, akik részt vettek a közös nagy munkában, és akiket mind – mint alkotó munkatársait – vezetett az államfő elé. A virágba borult tér megtelt az ünneplőkkel.” (Klebsberg Kunóné visszaemlékezései, 60.)

Klebsberg beszéde
a szegedi Dóm téren,
1930. október 25., MFM

- ⁸² A szegedi Nemzeti Emlécsarnok avatásakor.
⁸³ Foerk Ernő (1868-1934) Schulek Frigyes tervét átalakítva építette a szegedi Fogadalmi Templomot, Rerrich Béla (1888-1932) pedig a Dóm tér épület-egyesítésének alkotója volt.
⁸⁴ Zala György (1858-1937) Klebsberg egyik kedves szobrászművésze volt.
⁸⁵ Dohnányi Ernő (1877-1960) a Fogadalmi Templom felavatására komponálta a Szegedi misét (1930).

■ „A miniszternek [Klebelsberg] nagy tetszéssel fogadott beszéde után Somogyi Szilveszter polgármester a város közönsége nevében hálás szívvel mondott köszönetet a kormánynak azért, hogy a nemzeti Pantheon Szeged városában helyezte el. Dr. Kovács Ferenc, a szegedi egyetem rektora mondott ezután ünnepi beszédet, amelyet azzal a kívánsággal fejezett be, hogy a Pantheon a magyarság zarándokhelye legyen, ahol mindenki erőt merít a múlt dicső példáiból a jelen viszontagságainak leküzdésére és a jövő boldogulásának előkészítésére. Gróf Széchenyi György mondott még beszédet, majd Klebelsberg Kuno gróf vallás- és közoktatásügyi miniszter a Corvin-koszorúsok kíséretében a kormányzó emelvénye elé ment, s engedélyt kért a nemzeti Pantheon felavatására. Erre Vértessy Sándor, a kabinetiroda főnöke felolvasta a kormányzó kéziratát. A kézirat felolvasása után az ünnepi közönség ismét lelkesen tüntetett a kormányzó mellett, aki ezután feleségével és kíséretével végigvonult az árkádok alatt, s megtekintette a Nemzeti Emlékcarnok szoborműveit. Kertész K. Róbert h. államtitkár vezetése mellett rendkívül nagy érdeklődéssel szemlélte az államfő a szoborműveket, amelyek változatos kivitelben helyezkednek el az árkádok alatt. [...] Az árkádok végén helyezték el ünnepélyes keretek között az egyetem zárókövét. Amikor a kormányzó és felesége a kísérettel ehhez a helyhez ért, gróf Klebelsberg Kuno miniszter a következőket mondotta: Míg más országokban rendesen a bűn bujdosik, a magyar históriának egyik saját-sága az, hogy nálunk éppen azoknak kellett elbujdosniuk, akik hazájukat nagyonszerették, akik a legkiválóbbak voltak. [...] Rerrich műépítész díszes kiviteli kalapácsot adott át a kormánynak, aki a következő jelmondat kíséretében tette meg kalapácsütését: Légy erős vára a magyar tudásnak és hirdetője a magyardicsőségnek!” (MTI, Hírkiadás, 1930. október 25.)

Foerk Ernő (1868–1934)

Dohnányi Ernő (1877–1960)

„légy erős vára
a magyar
tudásnak és
hirdetője
a magyar
dicsőségnek”

Klebelsberg a Corvin-koszorúsok kíséretében engedélyt kér a Nemzeti Pantheon felavatására
1930. október 25., MNM TF

A szegedi Nemzeti Emlékcarnok szobrai, részlet ►

„a magyar
históriának
egyik saját-sága
az, hogy
nálunk éppen
azoknak kellett
elbujdosniuk,
akik hazájukat
nagyon szerették,
akik a
legkiválóbbak
voltak”

A Nemzeti Megújódás emlékművének avatása a harangtorony oldalában,
1930. október 25., SZTE EK EGY

IPOLITARNOLD TÖRTENETIRO

Dr. Klebelsberg Kuno gróf
magyar királyi vallás- és
közoktatásiügyi miniszter
áldott emléket hirdesse e tábla!

A magyar népnevelés nagy apostola az
1930. évben ezzel az épülettel
mutatta be munkás életének
legnagyobb eredményeit.
Az 5000. népiskoláját,
megtépett nemzetének,
hogy véle megmutassa
a feltámadás felé vezető utat,
„amíg magyar
tanító magyar
gyermeket
nevel e földön,
itt és az ötezer
iskolában
nemcsak
a kövek,
de a szívek is
róla beszélnek”

A szeged-rókusi iskolában elhelyezett
emléktábla felirata,
1930. október 25., MFM

A kormányzó és Klebelsberg a
leventék között,
1930. október 25., MFM

86 Hász István (1884–1973) 1929-től
1945-ig volt a m. kir. honvédség
tábori püspöke.

■ „Mialatt a Fogadalmi templomban az ünnepi szentmise folyt, a templom főkapuja előtt levő térségen emelt tábori oltáron Hász István tábori püspök⁸⁶ mondott nagy papi segédlettel tábori misét, amelyet ezernyi közönség hallgatott áhítattal a templom előtti téren. Mikor a fogadalmi templomban az ünnepi szentmise és a tábori mise véget ért, [...] felavatták a Fogadalmi-téren a nemzeti megújulás emlékművét. [...] Délután 2 órakor a kormányzó feleségével a város ötösfogatán a rókusi új elemi iskolához hajtatott annak ünnepélyes felavatására. Az iskolaépület előtt a magyar ruhás iskolásfiúk és leányok virágosóval fogadták a kormányzót és feleségét. Kiss Károly tanfelügyelő mondott üdvözlőbeszédet a tantestület élén, majd a kormányzó feleségével, kíséretével és az előkelőségekkel a tornacsarnokba ment, s ott helyet foglalt a díszemelőnyen. Körülötte helyezkedtek el a kormány tagjai és az előkelőségek, a karzatot pedig szorongásig megtöltötte a növendékek és a szülők sokasága. Miután a kormányzó és felesége díszhelyét elfoglalta, megkezdődött az ünnepély gróf Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásiügyi miniszter ünnepi beszédével [...]” (MTI, Hírkiadás, 1930. október 25.)

„Nagy történelmi igazságtalanságot teszünk jóvá az Alföld népén, a keleti magyarságon ezekkel a népiskolai építkezésekkel. Hiszen tatártól és töröktől ez a föld és ez a nép szenvedett legtöbbet és mikor kiűzték innét a törökök s a kelet szultánja helyett a nyugat uralmának idegen uralma nehezedett rá, akkor meg tovább is szenvedni kellett az Alföldnek főképp magyarságáért. De Főméltóságod kormányzósága idejének az éppen egyik legjellegzetesebb vonása, hogy mindenekelőtt magyar, és hogy államművészetének nincs is más célja, mint a magyar nemzet naggyá tétele. [...] Az eddig létesült ötezer népiskolai tanteremmel és tanítói lakással az ország szükséglete kielégítve sajnos még nincs; összesen kilencezer tanteremre és tanítói lakásra lenne szükség. De ennek több mint a fele, ötezer tanterem és tanítói lakás íme elkészült, ami nagy esemény gazdasági világválságnak közepette egy ilyen elszegényedett nemzet életében. [...] A magyar kultúrpolitikának egyik sarkalatos elve, hogy a magas műveltséget és a népműveltséget párhuzamosan ápoljuk s így nem véletlenszerű az, hogy pár órán belül egyszerre avatjuk a szegedi egyetemet és szimbolikusan az ötezer népiskolát.” (VV, 289–290., 1930. október 25.)

„ötezer
tanterem és
tanítói lakás
íme elkészült,
ami nagy
esemény
gazdasági
világválságnak
közepette
egy ilyen
elszegényedett
nemzet
életében”

Az 5000. népiskolai egységet
(tanterem, tanítói lakás) befogadó
szeged-rókusi népiskola avatása,
1930. október 25., MFM

Klebelsberg Kuno egy ünnepi vacsorán,
Glattfelder Gyula csanádi püspök és
mások társaságában, SZCSPL

